

11. Постанова Вищого господарського суду України від 17 лютого 2010 року. Справа № 12/165 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8211134>.
12. Постанова Вищого господарського суду України від 10 червня 2013 року. Справа № 5011-18/16487-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31810532>.
13. Про оренду державного майна та комунального майна : Закон України від 10 квітня 1992 року (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.
14. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 року // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 137–138.
15. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 145.
16. Постанова Вищого господарського суду України від 6 березня 2014 року. Справа № 910/14608/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37574551>.
17. Цивільне право України. Загальна частина : [підручник] / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К. : Алерта, 2014. – 510 с.
18. Мигалюк Л.В. Місце та роль не поіменованих договорів у цивільному праві України / Л.В. Мигалюк // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2 (38). – С. 172–176.
19. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 83. – Ст. 2350.
20. Постанова Вищого господарського суду України від 20 липня 2016 року. Справа № 905/90/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59106329>.
21. Постанова Вищого господарського суду України від 20 липня 2016 року. Справа № 905/544/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59199766>.
22. Постанова Вищого господарського суду України від 31 жовтня 2016 року. Справа № 905/3253/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62397150>.
23. Постанова Вищого господарського суду України від 9 листопада 2016 року. Справа № 905/543/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62621987>.

УДК 347.447.95:347.44

ТРЕТІ ОСОБИ В ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ З НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

THIRD PERSONS IN OBLIGATIONS ABOUT RENDERING OF FINANCIAL SERVICES

Лепех С.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена характеристиці правового статусу третіх осіб як суб'єктів зобов'язань з надання фінансових послуг. Автор аналізує особливості форм участі третіх осіб в окремих договірних зобов'язаннях. У статті автор обґрунтовує висновки щодо необхідності деталізації правового статусу та форм участі третіх осіб, механізмів їх взаємодії зі сторонами договірних зобов'язань у сфері фінансових послуг.

Ключові слова: третя особа, договір на користь третьої особи, фінансова послуга, страхування, вигодонабувач, банківський вклад, вкладник.

Статья посвящена характеристике правового статуса третьих лиц как субъектов обязательств по предоставлению финансовых услуг. Автор анализирует особенности форм участия третьих лиц в отдельных договорных обязательствах. В статье автор обосновывает выводы о необходимости детализации правового статуса и форм участия третьих лиц, механизмов их взаимодействия со сторонами договорных обязательств в сфере финансовых услуг.

Ключевые слова: третье лицо, договор в пользу третьего лица, финансовая услуга, страхование, выгодоприобретатель, банковский вклад, вкладчик.

The article is devoted to characteristic of third person's legal status as subjects of obligation about rendering of financial services. Author analyses special features about forms of third person's participation in individual obligation contracts. In the article author proves the conclusion about the necessity of detailing of third person's legal status and forms of participation, machinery of their interaction with parties of contract obligations of financial services sphere.

Key words: third person, contract for a third party, financial service, insurance, beneficiary, bank deposit, depositor.

Постановка проблеми. Участь третіх осіб в цивільно-правових зобов'язаннях є досить поширеним явищем, однак правовий статус таких суб'єктів залишається досить невизначеним. Насамперед немає єдиного підходу в науковій літературі та судовій практиці до загальних характерних ознак цих осіб, обсягу їхніх правомочностей, порядку їх реалізації та захисту інтересів. У сфері надання фінансових послуг треті особи досить активно вступають в зобов'язання, однак залежно від підстави та форми участі правовий статус таких осіб істотно відрізняється, а в законодавстві окреслений надто узагальнено, через що в судовій практиці виникають труднощі із застосуванням таких законодавчих положень.

Стан опрацювання. Питання особливостей участі третіх осіб в цивільних правовідносинах досліджувались

такими вченими, як Т.В. Боднар, І.О. Бровченко, О.Я. Кузьмич, Н.В. Федорченко; проблеми правового статусу таких осіб в окремих цивільно-правових зобов'язаннях розглядали у своїх публікаціях, зокрема, А.С. Жила, В.М. Нікіфорак, В.П. Янішен, однак комплексні дослідження форм участі третіх осіб в зобов'язаннях з надання фінансових послуг відсутні.

Метою статті є аналіз проблем правового статусу третіх осіб в зобов'язаннях з надання фінансових послуг та розробка пропозицій щодо деталізації законодавчого регулювання відповідної сфери суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. В цивільному законодавстві відсутня дефініція поняття третіх осіб, яка б охоплювала усі підстави та форми їх участі в цивільно-правових відносинах, що логічно обумовлено, зокрема,

відмінністю інтересів, які вони прагнуть реалізувати. В літературі звертають увагу на те, що участю третіх осіб ускладнюється структура багатьох видів цивільних правовідносин, зокрема треті особи присутні в таких групах приватноправових відносин: відносини представництва; речові відносини; відносини інтелектуальної власності; зобов'язальні; корпоративні; сімейні; спадкові відносини [1, с. 19]. В зобов'язальному праві під третьою особою пропонують розуміти учасника цивільних правовідносин, який не є стороною (боржником чи кредитором) у зобов'язанні [2, с. 200]. В зобов'язаннях з надання фінансових послуг треті особи можуть брати участь в різних формах залежно від того, в яких інших відносинах (з кредитором чи боржником) вони перебувають поза межами домовленості про фінансову послугу. Зокрема, така особа може виконати обов'язок боржника по сплаті заборгованості у встановлених законом випадках навіть без його згоди, і ця обставина є підставою для заміни кредитора в зобов'язанні відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України. При цьому в ч. 3 ст. 528 ЦК України, що передбачає випадки задоволення вимоги кредитора без згоди боржника, така особа вже названа не третьою, а іншою.

Однак у сфері фінансових послуг найбільш поширена на практиці форма участі третіх осіб передбачає набуття ними права вимоги. Так, відповідно до ст. 511 ЦК України зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи, а у випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Загальні засади укладення договору на користь третьої особи визначені ст. 636 ЦК України. У сфері фінансових послуг за такою конструкцією можуть укладатись, наприклад, договори страхування та банківського вкладу. Зокрема, ст. 1063 ЦК України визначено особливості укладення банком з фізичною чи юридичною особою договору банківського вкладу на користь третьої особи. З огляду на загальне поняття договорів на користь третіх осіб вона може бути як встановлена, так і не встановлена в таких домовленостях. Однак саме в договорі банківського вкладу визначення імені фізичної особи або найменування юридичної особи, на користь якої зроблений вклад, є істотною умовою. Щодо того, хто саме може бути визначений як така третя особа, то можна сказати, що, оскільки ця особа може набути прав вкладника, нею може бути визначено лише такого суб'єкта, який може виступати вкладником.

Однією з особливостей договору банківського вкладу, в якому вкладником виступає фізична особа, є публічність (ст. 633 ЦК України). Банк не має права відмовитися від укладення договору банківського вкладу з фізичною особою за наявності у нього можливостей надання фінансових послуг. Очевидно, під час укладення договору банківського вкладу на користь третьої особи, якщо вкладником виступає фізична особа, незалежно від того, хто буде третьою особою, теж застосовується правило про публічність.

З моменту укладення такого договору третя особа має право набути права вкладника чи відмовитись від них. Це право тісно пов'язано саме з цією конкретною особою, а тому не може бути відступлене іншій. Право на набуття статусу вкладника має секундарний характер, з моменту його реалізації ця особа набуває права вимоги. Для цього особа, на користь якої укладено договір, може звернутися до банку з вимогою про повернення вкладу або його частини, поповнити суму вкладу, вчинити заповідальне розпорядження, іншим способом повідомити банк про набуття ним прав. Під час укладання договору банківського вкладу на користь третьої особи банк ідентифікує особу (зокрема, представника такої особи), яка відкриває рахунок, а особу, на користь якої укладено договір і відкрито рахунок, – під час пред'явлення цієї особою до банку першої вимоги або вираження нею іншим способом намі-

ру використати цей рахунок. Однак слід мати на увазі, що до набуття особою, на користь якої зроблений банківський вклад, прав вкладника, ці права належать особі, яка зробила вклад, тобто до моменту ідентифікації третьої особи. Спірним видається питання щодо того, чи відбувається з моменту виявлення третьою особою волі щодо вкладу заміна сторони у відповідному зобов'язанні. Відповідно, виникає питання щодо статусу особи, яка уклала такий договір як вкладник, з моменту набуття цих прав третьою особою. Оскільки серед науковців немає єдності думок щодо розуміння цього аспекту досліджуваних відносин [3, с. 74–75], видається за доцільне чітко врегулювати це питання в законі. Насамперед слід звернути увагу на те, що в самому визначенні договору на користь третьої особи (ч. 1 ст. 636 ЦК України) чітко визначено, що боржник (в даному договорі – банк) зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, а не нового кредитора, як це мало б місце в разі заміни первісного. До того ж особа, яка укладає такий договір, має права вкладника до моменту звернення третьої особи, а в разі відмови останньої від цих прав може вимагати повернення вкладу або переведення його на своє ім'я, тобто знову діяти як кредитор. В європейському законодавстві більш категорично вирішується це питання. Так, у параграфі 333 Цивільного кодексу Німеччини говориться, що якщо третя особа відмовиться від права, набутого нею на підставі договору стосовно того, хто обіцяв, то це право не вважається набутим [4, с. 82]. Зважаючи на зазначене, видається більш вдалим закріпити в законодавстві норму, відповідно до якої особа, яка укладає договір банківського вкладу на користь третьої особи, мала б статус сторони як кредитора протягом всього періоду існування цього зобов'язання, однак з моменту набуття третьою особою прав вкладника особа, яка уклала договір, як кредитор мала б право вимагати виконання банком договірних обов'язків не на свою користь, а на користь третьої особи, а в разі відмови останньої від цих прав чи самого прийняття виконання за договором – в свою користь. Таке правило не перешкоджатиме третій особі чи її правонаступникам самостійно вимагати виконання зобов'язання.

Наступним досить поширеним випадком участі третьої особи є укладення договорів із призначенням вигодонабувачів, наприклад, в страхуванні цивільно-правової відповідальності. Страхування відповідальності спрямовано на захист майнових інтересів осіб, постраждалих в результаті дії або бездіяльності страхувальника. Відшкодування збитків потерпілим гарантується страховою компанією та не залежить від фінансового стану страхувальника, тобто це вид страхування, предметом якого є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди юридичній чи фізичній особі внаслідок його дій чи бездіяльності. У чинному законодавстві особа, якій заподіяна шкода і яка має право на відшкодування, називається вигодонабувачем, однак слід зазначити, що термін «вигодонабувач» для страхування відповідальності не зовсім вдалий, адже вказана особа отримує не вигоду, а відшкодування, а тому така особа в літературі іменується бенефіціаром, правонабувачем, забезпечуваною особою, особою, що матеріально забезпечується, тощо. Особливістю страхування відповідальності є те, що вигодонабувачами можуть виступати як визначені, так і не визначені наперед особи. Відповідно до ч. 4 ст. 3 Закону України «Про страхування», а також ч. 2 ст. 985 ЦК України у страхуванні відповідальності вигодонабувачами визнаються особи, призначені страхувальником для отримання страхового відшкодування, які можуть зазнати збитків у результаті настання страхового випадку.

Під час страхування деліктної відповідальності вигодонабувачем завжди є особа, якій заподіяна шкода, а саме потерпілий. Сума відшкодування наперед не визна-

чена, однак законодавець встановлює певні ліміти страхового відшкодування в окремих випадках. Під час страхування договірної відповідальності вигодонабувачем завжди є особа, перед якою за умовами первісної домовленості страховальник має нести відповідальність. Отже, вигодонабувачем може бути особа, яка чітко визначена в договорі страхування відповідальності, або особа, яка може бути визначена на момент настання страхового випадку. На відміну від страховальника, вигодонабувачем може бути не лише повністю дієздатна особа, але й неповнолітня та малолітня особа, недієздатна або особа з обмеженою дієздатністю. Також такий статус може мати юридична особа, якщо це не суперечить її установчим документам.

За наявності вигодонабувача в договорі страхування такий правочин відноситься до договорів на користь третьої особи, однак особливістю є те, що з набуттям цих прав він не заміняє страховальника, останній не вибуває з договору і до певного часу може замінити його. Страховальник не може замінити вигодонабувача після настання страхового випадку, пред'явлення ним вимоги, виконання якогось обов'язку замість страховальника. Після прийняття вигодонабувачем своїх прав страховальник без його згоди не може розірвати цього договору.

Вигодонабувач може мати такі основні права: вимагати проведення страхової виплати в разі настання страхового випадку, відмовитись від страхового відшкодування на користь страховальника тощо. Такі права вигодонабувача тісно пов'язані з особою, а тому за загальним правилом відступити від них він не може. Право на цесію у нього виникає лише після настання страхового випадку і нарахування, присудження страхового відшкодування. Особистий характер цих прав має наслідком і те, що в разі смерті вигодонабувача до зазначеного моменту вони не включаються до спадкової маси. Вигодонабувач за загальним правилом не наділений також правом спонукати страховальника до сплати чергового страхового платежу, хоча за певних обставин може бути в цьому зацікавлений, зокрема за договорами страхування договірної відповідальності. В законі слід визнати за ним право виконати

цей обов'язок замість страховальника з подальшим відшкодуванням в порядку регресу.

Важливим аспектом у відносинах між страховальником та вигодонабувачем є те, що вигодонабувач не зобов'язаний, а має право вимагати страхове відшкодування. Так, наприклад, щодо випадків виникнення права на страхові виплати у вигодонабувача в разі заподіяння йому шкоди внаслідок ДТП Верховний Суд України в правовому висновку по справі № 6-954цс16 звернув увагу на таке: «Закон надає потерпілому право одержати страхове відшкодування, але не зобов'язує одержувати його. При цьому відмова потерпілого від права на одержання страхового відшкодування за договором не припиняє його права на відшкодування шкоди в деліктному зобов'язанні. Таким чином, потерпілому як кредитуру належить право вимоги в обох видах зобов'язань – деліктному та договірному. Він вільно, на власний розсуд обирає спосіб здійснення свого права: а) шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди; б) шляхом звернення до страховика, у якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільну відповідальність, із вимогою про виплату страхового відшкодування; в) шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених статтею 1192 ЦК України підстав».

За договором страхування договірної відповідальності доцільно визначити в законі також можливість покладення на вигодонабувача окремих обов'язків, наприклад, щодо передачі страховику необхідних документів, відомостей після отримання страхового відшкодування (для суброгації); негайного повідомлення страховика про настання страхового випадку.

Висновки. Отже, у сфері надання фінансових послуг серед усіх форм участі третіх осіб в цивільно-правових зобов'язаннях найбільш поширеною є участь з набуттям права вимоги на підставі договорів на користь третіх осіб. Затребуваність на практиці таких договірних конструкцій і водночас неоднакове тлумачення відповідних норм в судовій практиці вказують на необхідність деталізації законодавчих положень щодо правового статусу таких осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І.О. Бровченко. – Х., 2009. – 25 с.
2. Договірне право України. Загальна частина : [навч. пос.] / [Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.] ; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
3. Витрянский В.В. Договоры банковского вклада, банковского счета и банковские расчеты / В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – 556 с.
4. Гражданское уложение Германии: ввод. закон к Гражд. уложению / В. Бергманн, введ., сост. ; пер. с нем. ; науч. ред. А.Л. Маковский и др. – 2-е изд., доп. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.